

ÇATMADAN DOĞAN HUKUK DÂVALARINDA YETKİYE DAİR 1952 BRÜKSEL SÖZLEŞMESİ

Doçent Dr. Ergon A. ÇETİNGİL

I. Sözleşmenin meydana getirilmesi.

Çatma hukukunda birliğin sağlanması için, ilk hazırlık safhasını teşkil eden CMI 1902 Hamburg, 1904 Amsterdam Konferanslarında, hukukî yetki üzerinde de durulmuş ve bu konuya dair bir proje meydana getirilmesine çalışılmıştı. Fakat sonra 1905 Liverpool Konferansında çatmanın esasını düzenleyen kuralların biran önce kabulünü sağlamak amacı ile, yetki konusu bir tarafa bırakılmıştır. Bu sebeptendir ki, 1910 Brüksel Sözleşmesi ile sadece çatmaların esası hakkında birlik sağlanmış olup, çatmadan doğan usul sorunları bir çözüm şekline bağlanmamıştır. Halbuki çatmalarda hukuki yetki sorununun milletlerarası alanda tanziminin önem ve faydası açıkça ortadadır. Gerçekten hukuki yetkiye ilişkin sorunlarda, bilindiği gibi, dâvanın açılmış olduğu mahkemenin kanunu ...lex fori... uygulanır.¹ Her memleketin kanun ve tatbikatıda bu bakımdan birbirinden farklı bulunmaktadır.² İşte bu sebeptendir ki çatmada dâvacı olanlar,

¹ Prüssmann, *H. Seehandelsrecht, Kommentar*, München 1968.V or HGB s 734 s. 1010, HGB s 735 s. 1027; Marsden's, *Collisions at Sea*, London 1953 s. 224; Chorley-Giles, *Shipping Law*, London 1965 s. 253.

² Örneğin İngiliz ve Amerikan Amirallik Mahkemelerinin kararlarına göre, yabancı gemiler arasındaki çatmalarda, hatta yalnız yabancıların menfaatleri söz konusu olsa bile, eğer gemilerden biri veya dâvalı veya dâvacı taraf o yerde bulunmakta ise mahkemenin yetkisi kabul edilmekte idi. İngiliz Amirallik Mahkemesinin Courier 1862, Charkieh 1873 kararları. Bkz. Marsden s. 224 dn. 9, 225, 226 dn. 20. Amerikan Amirallik Mahkemesi yabancı gemilerin açık denizde «Belgenland 1885 kararı» veya yabancı sulardaki çatmalarıyla ilgili dâvalarda «Royal Mail Steam Packet Co. v. Companhia de Navegação Lloyd Brasileiro 1928» yetkili olduğuna karar vermiştir. Bkz. Colombos, *Internationales Seerecht*, Berlin 1963 s. 286. Fakat birbaşka dâvada ise Amerikan Amirallik Mahkemesi çatışan gemiler yabancı olup, sadece yabancıların menfaatleri söz konusu olduğundan, yetkisizliğine hükmetmiştir. Canada Maltig Co. v. Paterson Steam Ships 1932 bkz. Colombos

herhangi bir memlekette dâvaya başlamadan önce, o yerdeki mahkemenin söz konusu çatma olayı için yetkili olup olmadığını araştırmak zorundadırlar. Aksi takdirde yetkisizlik dolayısıyla dâvanın reddedilmesi hali ile karşılaşabilirler. Böyle bir durumun ise dâvacıların ne kadar aleyhine olduğu meydandadır.

Diğer taraftan çatmada dâvalının yani donatanın kendisine karşı dâva açılacak yerleri önceden tayin edebilmesinde ve bu yerlerin sınırlandırılmasında menfaati vardır. Zira çatma dâvalı tarafın, dâva dolayısıyla dünyanın herhangi bir yerine celbettirilebilmesinin kendisi için bazen ne kadar büyük bir güçlük teşkil edeceği açıkça ortadadır. Bazı memleketlerde çatma olayı ile herhangi bir ilgisi olmasa da, o yerdeki mahkemenin dâvaya bakabileceği kabul edilir.³ Bunun yanında çatmada bir zarara maruz kalan kimselerin —gemi adamları, yolcular ve yükle ilgililer— genel-

s. 287 dn 6 Görüldüğü gibi, İngiliz ve Amerikan hukuklarına göre çatma dâvalarında yetkili olup olmadıklarının tayini hususu, tamamen mahkemelerin takdirine bırakılmıştır. Bolte, H. *Rechte des Uferstaates in Seehäfen über ausländische Handelsschiffe*. Diss. Bonn 1969 s. 258, 259. Marsden s. 224. İngiliz ve Amerikan mahkemelerinin yetki alanlarının bu derece genişliği, çatmaların milletlerarası müşterek hukukun bir parçası «*Communis Juris*» olarak görülmesinde izahını bulur. Marsden s. 224; Chorley s. 253; Colombos s. 286. Hemen belirtmeli ki, İngiliz hukuku için böyle bir durum Administration of Justice Act, 1956 ya kadar söz konusudur. Bu kanunla çatma dâvalarında, İngiliz mahkemelerinin yetkisi açıklığa kavuşturulmuştur.

Fransız tatbikatında ise, çatışan gemilerden birinin Fransız olması veya her iki gemi yabancı olsa bile çatmanın Fransız karasularında meydana gelmesi hallerinde, Fransız mahkemelerine yetki tanınmaktadır Bkz. Ripert, «Deniz Hukukunun Tevhidi Hakkında 10 Mayıs 1952 Brüksel Andlaşmaları,» Terc. Hotinli, Bihterin *IHF* 1953, C 19, s. 432-458, s. 437.

İtalyan hukukunda çatışan gemilerin yabancı olması halinde çatma yerine en yakın olan bir İtalyan limanı ise veya kusurlu gemi İtalyan sularında ise İtalyan mahkemesi yetkili kabul edilir. Codice della Navigazione 14 m. Bkz. Colombos s. 287; Bolte s. 259

14 Haziran 1964 tarihli Rus Hukuk Usulü Kanunu 118 m. f. 3 de çatma dâvalarında dâvalının gemisinin bulunduğu yerdeki veya geminin tescil edildiği limandaki mahkeme de yetkili sayılmaktadır. Bkz. Andersen, *Das Recht der Sowjetunion*, Hamburg, 1968, s. 229.

1958 tarihli Yunan Deniz Ticareti Kanununda da (242 m) çatma dâvalarında yetkili mahkeme özel olarak tayin edilmektedir Bkz. Bolte s. 259.

Hukukumuzda bu konuya ilişkin özel bir kural mevcut olmayıp, çatma davalarında yetkili mahkeme HUMK (9-27 m.) hükümlerine göre tayin edilir.

³ Örneğin, Belçika karasularında, İngiliz gemisiyle Brezilya gemisi arasındaki çatma hakkında New York Bölge Mahkemesi yetkili olduğuna karar vermiştir. Royal Mail Steam Packet Co. v. Companhia de Navagaçao Llyod Brasileiro 1928. Colombos s. 286. Diğer kararlar için Bkz. dn. 2.

likle fazlalığı ve bunların muhtemelen birden çok devletin tâbiyetinde buldukları gözönüne alınırsa, mahkemelerin birden ziyade olması ve bazen birbirine zıt kararların çıkması mümkündür.⁴ Bundan dolayı, gerek dâvacı ve gerekse dâvalı bakımlarından bir çatma olayında yetkili mahkemenin tayininde, yeknesaklığın temin edilmesindeki fayda meydandadır.

Neticeten Çatmalar Hakkında 1910 Brüksel Sözleşmesinin şekil yönünden, hukuk dâvalarında yetki konusunda diğer bir sözleşme ile tamamlanması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu sebepten, uzun bir aradan sonra CMI 1930 Anvers ve 1933 Oslo toplantılarında bu mesele tekrar ele alınmış⁵ ve Leopold Dor bu konuya dair bir rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir. CMI tarafından kurulan bir komisyon Dor'un raporunu gözönünde tutarak hem hukukî yetki hem de cezaî yetki konusunda iki proje meydana getirmiştir. CMI 1937 Paris Kongresinde bu proje üzerinde durulmuş ve bir tasarı haline getirilmiştir. 1947 Anvers toplantısında yeniden gözden geçirilen söz konusu tasarı 1952 Diplomatik Konferansın gündemini teşkil etmiştir. Bu konferansta bazı önemli değişiklikler yapıldıktan sonra,⁶ tasarı 10 Mayıs 1952 tarihinde sözleşme halini almıştır.

II. Sözleşmeye göre çatmadan doğan hukuk davalarında yetkili mahkemeler.

Çatmadan zarar görenler Sözleşmenin 1 m. a, b, c bendlerinde öngörülen yerlerden istedikleri birindeki mahkemede dâva açabilirler. Sözleşme 1 m. 2 prag. da davacıların bu konudaki takdir hakkı açıkça ifadesini bulmaktadır.

1 . *Davalının mutad meskeni veya iş merkezlerinden birinin bulunduğu yer mahkemesi.*

Sözleşme 1 m. a bendinde mutad mesken veya iş merkezlerinden biri olmak üzere iki ayrı yer söz konusu edilmektedir. Tasarıda mutad mesken yerine ikametgâh «domicili» terimi kullanılmakta idi. Fakat Diplomatik

⁴ Lilar, *Conférence Internationale de Droit Maritime*. Bruxelles 1952 s. 61.

⁵ 1930 Anvers toplantısında hukuki yetki konusuna dönülmesinin asıl sebebi, bu meselenin öneminin tekrar anlaşılmasından ziyade, cezaî yetkide de birliğe gidilmesindeki zorunlulukta aranmalıdır. Milletlerarası Daimi Adalet Divanının Bozkurt-Lotus çatması dolayısıyla verdiği karara bir tepki olarak, cezaî yetki sorununun milletlerarası alanda düzenlenmesi için teşebbüse geçilmiştir. İşte bu sebeptendir ki, hukuki yetkinde tekrar ele alınması gerekli olmuştur.

⁶ Bu değişiklikler hakkında Sözleşmenin her bölümünün incelenmesinde bilgi verecektir.

Konferansta mutad mesken ibaresi tercih edilmiştir. Bu terimle de aslında kastedilen, Kara Avrupası sistemindeki ikametgâh kavramından başka birşey değildir.⁷

Aynı bentte dâvacı için diğer alternatififi dâvalının iş merkezlerinden birindeki mahkeme teşkil etmektedir. Şu hale göre çatmadan zarar gören kimse dâvalının iş merkezi dışında, diğer bir iş yeri veya şubesinin bulunduğu bölgedeki mahkemeye de başvurabilir. Yeter ki, söz konusu iş yeri veya şube o işletme açısından muayyen bir önem ifade etsin, diğer bir deyimle bir nevi iş merkezi niteliğine sahip bulunsun. Yani her şube Sözleşme 1 m. a bendinin kapsamı dışında bırakılmış değildir.⁸ Fakat alelade bir büro veya acentanın bulunduğu yerdeki mahkemenin çatma dâvası için yetkili sayılmıyacağı da meydandadır.⁹ Hemen belirtmeli ki, herhangi bir şube-

⁷ İkametgâh «domicili» tabirinin milletlerarası ilişkilerde yanlış anlaşılması, onun yerine mutad mesken «habitual residence», «la résidence habituelle» teriminin kabulüne sebep olmuştur. Bkz. Ripert *agm.* s. 438. Gerçekten Kara Avrupasında ikametgâhı ifade eden «domicili» kelimesinin İngilizce karşılığı «domicile» biraz farklı bir anlama sahiptir. İngiliz hukukuna göre «domicile» için mutlaka fiilen oturma devamı şart değildir. Örneğin 30 yıl Hindistanda oturan bir İngiliz vatandaşı İngilteredeki ikametgâhını muhafaza edebilmektedir. Görüldüğü gibi «domicile» teknik bir terim olup, bir mahkemenin yetkisini tayinde yetersizdir. Bkz. Miller, *Dipl. Conf.*, s. 78. Halbuki mutad mesken ibaresi ile, Kara Avrupasında kastedilen ikametgâh kavramı aynen muhafaza edildiği gibi, İngiliz hukukunda buna eş bir anlam ortaya konulmakta, böylece milletlerarası ilişkilerde kavram kargaşalığı önlenmiş olmaktadır.

⁸ Diplomatik Kongreye sunulan tasarıda mutad meskenin yanında geminin sicil limanına yer verilmekte idi. Fakat sicil limanı terimi bazı yerlerde Fransız hukukundan farklı olarak açık bir anlam ifade etmeyip, bağlama limanı ile karıştırılabileceğinden, bu yerdeki mahkemenin yetkisi kabul edilmedi. Bkz. Ripert, *agm.* s. 438. Diplomatik Konferansta sicil limanı yerine dâvalının işmerkezi veya şubelerinden biri «siège principal des affaires du défendeur ou d'une de ses succursales»i yetkili saymıştır. Bunun İngilizce karşılığında ise şubeden bahsolunmayıp yalnız bir iş yeri «a place of business» sözüne yer verilmiştir. Kongredeki müzakerelerde bu her iki metin arasındaki farklılığa son vermek amacı ile, Fransızca metindeki şubeler sözü kaldırılarak, iş merkezlerinden biri «d'un des sièges de son exploitation» ibaresi kabul edilmiştir. Böylece dâvacının, dâvalıya ait dünyanın herhangi bir kıt'asındaki küçük bir şubesinin bulunduğu yerdeki mahkemede dâva açabilmesi imkânı bertaraf edilmektedir. Fakat bu şekildeki bir değişiklikle, şubelerin mahkemenin yetkisini tayindeki rolleri tamamen kaldırılmış olmayıp, sadece sınırlandırılmıştır. Hatta İngilizce resmi metindeki bir iş yeri deyimi dâvacının dava açabileceği yerler bakımından daha geniş bir imkâna sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Arseven, H., *Deniz Ticareti Hukuku Dersleri* İst. 1961 s. 83. Andlaşmada, önemi bakımından bir ayırımı gitmeksizin, şubelerin bulunduğu yer mahkemesine yetki verilmediği görüşündedir.

⁹ Bkz. Ripert, *agm.* s. 438; Uhle, *Die Zivilrechtliche Zuständigkeit bei Schiffszusammenstößen*, Hansa, 1956 s. 911,

nin bulunduğu yerde çatma dâvasının açılabilmesi için söz konusu şubenin faaliyeti ile ilgili olmak gibi bir şartın mevcudiyeti gerekmez. Yani geminin işletilmesi o şubenin bir işi sayılsın veya sayılmasın şubenin bulunduğu yerdeki mahkeme de çatma dâvası için yetkili kabul edilir.¹⁰ Halbuki Türk, Alman ve Fransız hukuklarında ancak şubenin muamelelerinden dolayı o şubenin bulunduğu yerde dâva açılabilir.¹¹

Şu hale göre çatmadan zarar gören kimseler mutlaka dâvalının iş merkezinde değil, diğer iş yerlerinden kendisi için en uygun olan birinde dâva açabilme imkânına sahip kılınmıştır. Dâvacılar için böyle bir imkânın faydalı olduğunda şüphe yoktur.¹²

Görüldüğü üzere Sözleşme 1 m. a bendi ile muhtelif memleketlerin hukuklarında yer alan, dâvalının ikametgâhı mahkemesi şeklindeki genel yetki kuralı benimsenmiş, fakat bu kural dâvalının iş merkezlerinin ilâvesiyle daha geniş bir kapsama sahip kılınmıştır. Bu itibarla, dâvalının gerçek kişi olması halinde, yalnız ticari ikametgâhı değil¹³ medeni ikametgâhındaki mahkeme de yetkili sayılmak gerekir. Bu her iki ikametgâh dışında gerçek kişinin diğer bölge veya memleketlerdeki önemli iş yerleri de yetkili mahkemenin tayininde rol oynar. Dâvalının tüzel kişi olması halinde ise, tüzel kişinin ikametgâhı yani idare merkezinden başka diğer şubelerinin bulunduğu yerlerdeki mahkemelerde de, çatma dâvası açılabilir demektir.

¹⁰ Şu hale göre çatma dâvası için şubenin bulunduğu devletin herhangi bir mahkemesi değil, o devlette şubenin faaliyet gösterdiği yerdeki mahkeme söz konusu olmaktadır.

¹¹ Türk hukukunda HUMK 17 m. ye göre ancak şubenin muamelelerinden dolayı merkez veya o şubenin bulunduğu yerde dâva açılabilir. Alman hukukunda ZPO § 21 gereğince işletmenin «Niederlassung» bulunduğu yerdeki mahkeme işletme ile ilgili muameleler için yetkili sayılır. Fransız hukukunda da şubenin bulunduğu yerdeki mahkeme, sadece bu şubenin faaliyetinden doğan dâvalara bakabilir. Ripert, *agm.* s. 438.

¹² Burada dikkat edilecek husus, iş yerinin bir nevi iş merkezi sayılabilecek önem ve nitelikte olduğunu tâyinde kendini gösterir. Eğer dâvalının mahkemenin yetkisi konusunda bir itirazı olmazsa herhangi bir problem ortaya çıkmaz. Fakat dâvalı iş yerinin mahkemenin yetkisine imkân verecek bir ölçü ve öneme sahip olmadığını ileri sürerek itirazda bulunursa, mahkeme bu itirazın yerinde olup olmadığını inceleyip bir karara varmalıdır. Eğer mahkeme o yerdeki şubeyi önemli bir iş yeri olarak kabul etmezse dâva yetkisizlik sebebiyle reddedileceğinden, dâvacı hem bir takım masraflara katlanmış, hem de neticeye ulaşmakta geçikmiş olacaktır.

¹³ Örneğin Türk uygulamasında ticarî dâvalarda (TK 4 m) yetkili mahkeme, tacirin Medeni Kanun gereğince ikametgâhı sayılan değil, fakat ticarethanesinin —ticari işletme merkezinin— bulunduğu yerdeki mahkeme olarak kabul edilmektedir. Yani bu halde sadece ticari ikametgâh esas alınmaktadır. Bkz. Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, Ankara 1964 s. 109, TTD 25.5.1945, 1545/1276.

Donatma iştiraki tüzel kişiliğe sahip olmamakla beraber, taraf olma ehliyetini haiz bulunduğu için,¹⁴ Sözleşme 1 m. a bendindeki mutad meskenle idare merkezinin kastedildiği ortadadır. Tabii varsa diğer iş yerlerinde de donatma iştirakine karşı dâva açılabilmesi mümkündür.

2. *Haciz yeri mahkemesi veya haczin mümkün olduğu yerde teminat gösterilmesi halinde teminat yeri mahkemesi.*

Sözleşme 1 m. b bendinde haciz bakımından iki hal göz önüne alınarak, hükme bağlanmıştır. Bunlar ihtiyati haczin uygulanması hali ile, teminat gösterilmek suretiyle ihtiyati haczin önlenmesi halidir.

a) Haciz yeri mahkemesi.

Sözleşmeye göre çatmaya sebep olan geminin veya dâvalıya ait diğer bir geminin «sister ship»¹⁵ ihtiyaten haczedilmesi halinde, çatma dâvası için haciz yeri mahkemesi «forum arresti» yetkili kılınmaktadır.¹⁶ Burada dâvalı çatmaya sebep olan geminin kiracı-donatani yani işleteni durumunda bulunsa bile, kendisine ait diğer geminin haczedilmesi halinde, haciz yeri mahkemesinin çatma dâvası için yetkili sayıldığı kabul edilmelidir. Buna karşılık Sözleşme 1 m. b bendinin dâvalının ancak ilk gemiye yani çatmaya sebep olan gemiye malik olması şartı ile, kendisine ait diğer bir geminin haczinin «forum arresti» ye imkân verebileceği şeklindeki bir yorum bu Sözleşme ile aynı zamanda kabul edilen Gemilerin İhtiyati Hacine Dair Sözleşme arasında ahenksizliğe sebep olabilecektir. Şöyle ki, İhtiyati Haciz Sözleşmesine göre aynı durumda (3 m. 4 prag, 7 m.) «forum arresti» kabul edilirken, Yetki Sözleşmesinde bunun söz konusu edilmemesi düşünülemez. İhtiyati Haciz Sözleşmesinde 3 m. 4 prag. ile kardeş geminin «sister ship» kapsamı genişletilmiştir.¹⁷ Bu nedenle Yetki Sözleşmesi 1. m. b

¹⁴ RGZ 7 1,27; 82, 132; OLG Kiel JW 1933 s. 2162, Rosenberg, *Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts*, Berlin 1960 s. 179 Wüstendörfer, *Neuzeitliches Seehandelsrecht Tübingen* 1950 s. 163 Çaga, T. *Deniz Ticareti Hukuku*, İst., 1969 s. 123; Okay, *Deniz Ticareti Hukuku C 1 İst* 1970 s. 277.

¹⁵ Fakat dâvalıya ait diğer geminin hacine âkit devlet ülkesinde imkân tanınmış olmalıdır. Örneğin sınırlı aynî sorumluluğun kabul edildiği ülkelerde —Türkiye ve 1 Mart 1972 den önce Alman hukukundaki durum— yalnız çatmaya sebep olan gemi haczedilebilir, meğer ki donatanın şahsi sorumluluğu (sınırlı veya sınırsız) söz konusu olsun.

¹⁶ Bu itibarla dâvalının başka bir malvarlığı unsuruna ihtiyati haczin konulmuş olması, forum arresti'ye meydan vermez. Halbuki hukukumuzda (HUMK 12 m.) borçlunun herhangi bir malının ihtiyaten haczedilmesi, haciz yeri mahkemesini, esas dâva için yetkili kılmaktadır.

¹⁷ Bkz. Çetingil, E., *Mukayeseli Hukuk Açısından Gemilerin İhtiyati Haczi*, İst, 1972, s. 177, 178.

bendindeki kardeş gemi ile ilgili hükmün de, aynı kapsama sahip olduğu kabul edilmelidir.

Her ne kadar çatmaya sebep olan geminin biraz evvel görüldüğü gibi, dâvalıya ait olması gerekmezse, diğer geminin dâvalının mülkiyetinde bulunması şarttır. Sözleşme 1 m. b bendindeki dâvalıya ait diğer gemi ibaresi, başka herhangi bir yoruma götürmeyecek şekilde açıktır.¹⁸ Burada dâvalıya ait olmakla kastedilen, dâvalının Medeni Hukukun anladığı manada gemiye malik olmasıdır. Yoksa dâvalının çatma olayı ile ilgisi olmayan bir gemiyi kiracı-donatan sıfatıyla işletmesi halinde, o geminin ihtiyati haczine imkân bulunmadığı şüphe götürmez. Çünkü deniz hukukunda davalı donatan, istisnaen, ancak olaya sebep olan gemi başkasına ait olsa da onunla ve onun yanında malvarlığına giren unsurlarla sorumlu olup, malik olmadığı halde, kiracı-donatan olarak işlettiği bir diğer geminin takibine imkân yoktur. Demek ki Sözleşme 1 m. b bendindeki «ait olmak» hali için bir mülkiyet bağının mevcudiyeti gerekli olup, kiracı sıfatı ile işletme şeklindeki iktisadi bir ilişki yeterli değildir.

b) Haczin mümkün olduğu yerde teminat gösterilmesi halinde, teminat yeri mahkemesi.

Bilindiği üzere genellikle ihtiyati haczin uygulanması teminat gösterilmek suretiyle önlenmektedir. Fakat böyle bir durumda ihtiyati haciz gerçekleşmediğinden «forum arresti»nin söz konusu olacağı şüphelidir. Halbuki «forum arrestinin kabulüne götüren sebep, teminat gösterilmesi durumunda da aynen geçerlidir. Nasıl ki, haciz yerinde dâvanın görülüp, elde edilen hükmün tenfizinde kolaylık varsa, aynı durum haciz objesinin yerine geçen teminat için de söz konusudur. İşte bu nedenle Sözleşmede teminat gösterilmesi halinde de mahkemenin yetkisine imkân tanınmıştır.¹⁹ Ancak o yerde haczin uygulanabilmesine imkân olduğu takdirde, bu hüküm caridir. Şu hale göre geminin uğramadığı bir yerde teminat gösterilmesi, o yerdeki mahkemeyi yetkili hale getirmeyecektir. Böyle bir sınırlandırmaya sebep olarak, bazı hallerde teminat gösterilen yerde çatma olayına

¹⁸ Halbuki Uhle, *agm.* s. 911 de bu ibarenin tam bir açıklığa sahip olmadığı görüşündedir.

¹⁹ Tasarıda, gemiye konulan ihtiyati haczin esas dava açılmadan evvel, teminat karşılığında kaldırılması halinde de haciz yeri mahkemesinin yetkisinin devam ettiği belirtilmekte idi. Fakat bu sonuç aşikâr olduğundan Diplomatik, Konferansta söz konusu hüküm Sözleşme metnine alınmamıştır. Bkz. Ripert, *agm.* s. 439.

ait tahkikatın yapılmasında güçlüklerle karşılaşılabilir veya o yerdeki hukuk sisteminin çatma dâvalarına yabancılığı gösterilmektedir.²⁰

3 — Çatmanın liman veya içsulara meydana gelmesi halinde, çatma yeri mahkemesi.

Sözleşme 1 m. c bendine göre çatma bir limanın sınırları içinde²¹ veya içsulara²² meydana geldiği takdirde, o yerdeki mahkeme çatma dâvası için yetkili kabul edilmektedir. Bu hükümle karasuları hariç bırakıldığı için, özel bir haksız fiil tipini teşkil eden çatmalara münhasır olmak üzere, haksız fiilin meydana geldiği yerdeki mahkemenin yetkili sayılması hususundaki ilke «forum delicti commissi» sınırlandırılmaktadır.²³ Halbuki Diplomatik Konferansa sunulan tasarıda —1937 Paris Projesi— karasuları istisna edilmiş değildi. Fakat özellikle İngiliz delegelerinin ileri sürdükleri bazı görüşler metinden karasularının çıkarılmasına yol açmıştır.²⁴ Fakat Sözleşme 1 m. c bendinde böyle bir daraltmaya gidilmesinde, çatmalarda

²⁰ Bkz. Kornmann, S. *Die vorsorgliche Beschlagnahme von Seeschiffen*, Diss Zürich 1957 s. 104; Çetingil, E. s. 189.

²¹ Sözleşmenin Fransızca metninde limandan başka dış liman (demir yeri) «rade» kelimesine de yer verilmektedir. İngilizce metinde bunun ayrıca belirtilmemesinin sebebi olarak, bu dilde liman kelimesinin dış limanı (demir yerini) da kapsayan bir genişlikte olması gösterilir. Bkz. Sauvage, *Dipl. Conf.* s. 134.

²² İçsular ibaresine de limanlar ve demir yerleri de dahildir. Bunlardan başka içsular terimi ile kapalı denizler, iç denizler ve körfezler, karasularının genişliğinin ölçülmesinde iç sınırın (esas hattın) berisinde kalan deniz parçaları kastedilmektedir. İçsuların sahası, Karasuları ve Bitişik Bölge Hakkındaki 1958 Cenevre Sözleşmesinin 3, 4 ve 7 inci maddelerinde belirtilmektedir. Türk hukuku açısından iç sular için Bkz. Türk Karasuları Kanunu, İngiliz hukuku açısından, Administration of Justice Act 1956 sect. 4.

²³ Genellikle bütün hukuklarda bir devletin ege men olduğu saha bakımından bir tahdide gidilmeksizin, haksız fiilin vukuu bulunduğu yer mahkemesi yetkili sayılır. Türk hukuku HUMK 21 m. Fransız hukukunda ilk önce 14 Kasım 1897 kanunu ile çatma hususunda kabul edilen kaide (C. Com. 407-7) 26 Kasım 1923 tarihli kanunla umumileştirilmiştir. C. proc. c. 2 m. Bkz. Ripert *agm.* s. 440. Alman hukukunda ZPO §. 32. Fakat 1 Mart 1972 de Alman Ticaret Kanununa yapılan bir ilave ile Sözleşme 1 m. c bendindeki hüküm iç hukuka da alınmıştır. Demekki Alman karasularında meydana gelen çatmalar hakkında Alman mahkemeleri yetkili değildir. İngiltere daha önce 1956 tarihli Administration of Justice Act'la Yetki Sözleşmesini iç hukukuna mal ettiği için aynı durum orada da söz konusudur. Bununla beraber çatma dışındaki haksız fiillerde —forum delicti commissi— ilkesi İngilterede de geçerli olmaktadır. Bkz. Sevig, *Hukuk ve Ticaret Davalarında Türk ve Yabancı Mahkemelerinin Devletler Hususi Hukuku Bakımından Yetkisi*, İst, 1963, s. 72.

Göger, E., *Deniz Ticaret Hukukundan Doğan Kanunlar İhtilafı*, Ankara 1969 s. 183. Konvansiyonun, karasularında meydana gelen çatmalar alanında mahalli mahkemeye yetki tanınması esasını benimsediği görüşündedir. Fakat Konvansiyon 1 m. c bendinin sarahati, bu fikre katılmaya imkân vermez.

²⁴ Bkz. Miller, *Dipl. Conf.* s. 78, 79; Pilcher, *Dipl. Conf.* s. 80; Ripert *agm.* s. 440. Ka-

cezaî yetki konusunda varılan kararın da etkisi olmuştur. Gerçekten Çatmalarda Cezai Yetki Sözleşmesi gereğince karasularında meydana gelen çatmalar için sahil devleti ceza kovuşturmasına yetkili değildir.²⁵

Çatmaya sebep olan gemi çatma yerine yakın olan bir limana girmişse ve orada haczedilmişse, bu takdirde Sözleşme 1 m. b bendi gereğince o yerdeki mahkeme çatma dâvası için yetkili hale gelmiş olacaktır. Hatta bir limana girmemiş olsa bile, karasularında bulunduğu sırada da geminin haczine gidilebileceğinden bu suretle sahil devletindeki mahkemenin yetkisi tesis edilmiş olur.²⁶

4. *Anlaşma ile başka bir mahkemenin yetkili kılınması veya hakeme gidilmesinin şart edilmesi.*

Çatma dâvasının mutlaka Sözleşme 1 m. de sayılan yerlerdeki mahkemelerden herhangi birinde açılması zorunlu değildir. Sözleşme 2 m. gereğince, taraflar çatmadan doğan ihtilâf için başka bir mahkemeyi yetkili kabul edebilecekleri gibi, hakeme gidilmesini de kararlaştırabilirler. Söz konusu hükümle tarafların 1 m. a, b, ve c bendlerinde gösterilen mahkeme-

rasularında iki yabancı geminin çatmasından sonra kusurlu gemi yoluna devam etmiş ve haczedilmemişse çatma yeri mahkemesinin yetkisini izah eden makul bir gerekçe bulunamaz. Böyle bir durumda, dâvanın çatma yeri mahkemesinde görülmesinde dâvacının hiçbir menfaati yoktur. Fakat buna karşılık çatma hakkında tahkikatın en kolay çatma yer mahkemesince yapılacağı ileri sürülmüştür. Bkz. Cleveringa, *Dipl. Conf.* s. 81.

Burada bir mahzura kısaca işaret etmek isteriz. Şöyle ki, Sözleşmenin uygulandığı hallerde karasularında çatmanın meydana geldiği ülke mahkemesi, çatmadan doğan hukuk dâvasına yetkili sayılmayacak, fakat buna karşılık çatmanın esası hakkında o devletin kanununa göre «lex loci delicti commissi» (Bkz. Arseven, H. s. 85, 86; Sevig, V., *Kanunlar İhtilâfı*, İst. 1971 s. 97; Okay, S., «Çatmalarda Kanunlar İhtilâfı», *Arsebük'e Armağan*, Ankara 1958 s. 492; Göger, E. s. 151, 152; Uluocak, N. *Kanunlar İhtilâfı* İst. 1971 s. 184; Marsden, s. 224; Bolte, s. 260, 261.) hüküm verilmesi lâzım gelecektir. Diğer bir deyimle yetkili olan başka bir devletin mahkemesinde, çatma yeri kanunu uygulanacaktır. Hatta olaya Çatmalar Hakkındaki 1910 Brüksel Sözleşmesinin uygulanması halinde bile, bu Sözleşmenin düzenlemediği diğer konularda çatma yeri kanununa müracaat gerekecektir. Şu hale göre kanunu tatbik edilecek ülkenin mahkemesinin yetkili sayılmaması mahzurlu olabilir.

²⁵ Bununla beraber Çatmalardan Doğan Ceza Dâvalarında Yetkiye dair 1952 Brüksel Sözleşmesinde (4 m. 2 prag.) âkit devletlere ihtirazi kayıt koyma imkânı tanınmıştır. Yani âkit devlet ihtirazi kayıt ileri sürmüşse, karasularında vukuu bulan çatmalarda kendi mahkemesi ceza dâvasını görmeğe yetkili kabul edilir. Fakat Hukuki Yetki Sözleşmesinde böyle bir imkân mevcut değildir.

²⁶ Gemilerin İhtiyati Hazine dair 1952 Brüksel Sözleşmesinde (3 m.) sefere hazır geminin haciz memnuiyeti kaldırıldığı gibi, Karasuları ve Bitişik Bölge hakkında 1958 Cenevre Sözleşmesine göre (20 m. 2 prag.) karasularından geçen geminin, geçişi sırasında

lerle bağlı olmadıkları belirtilmektedir. Aksi takdirde Sözleşme 1 m. de öngörülen mahkemelerin münhasır yetkili mahkeme teşkil edip etmediği konusu bir takım tartışmalara yol açabilecekti. Bu itibarla Sözleşme 2 m. ile bir açıklık getirilmesi yerinde olmuştur.

Burada önemli belirtmelidir ki, anlaşma ile çatma dâvası için bir âkit devlet mahkemesi yetkili kılınmışsa, mahkemenin bu dâvayı görmesi gerekir. Zira Sözleşmede taraflara böyle bir imkân tanındığına göre, âkit devlet artık yetki hakkındaki mukaveleyi kabul edip etmemek hususunda bir serbestliğe sahip değildir. Halbuki taraflar âkit olmayan bir devlet mahkemesini yetkili saymışlarsa, bu mahkeme yetkiye ilişkin şartı muteber sayıp saymamak hususunda serbesttir.²⁷ Demekki tarafların ancak âkit devletlerden birindeki mahkemeyi tâyin etmeleri halinde böyle bir şart tam anlam ifade edecektir.

5. Karşılık davada yetkili mahkeme.

Sözleşme 3 m. 1 prag. gereğince aynı çatmadan doğan karşılık (mütakabil) dâva esas dâvaya bakmakta olan mahkemede açılabilir. Böylece karşılık dâvanın, esas dâvanın açıldığı mahkemede görülebileceğine dair muhtelif memleketlerin hukuklarında yer alan prensip,²⁸ Sözleşme tarafından benimsenmiştir. Yani asıl dâvanın açıldığı mahkeme, karşılık dâva için aslında yetkili olmasa bile²⁹ her iki dâvanın birlikte görülüp karara bağlanabilmesini sağlamak maksadıyla, Sözleşme karşılık dâva için, o mahkemeyi de yetkili saymıştır.³⁰

Sözleşmeye göre karşılık dâvanın şartını aynı çatma olayından doğmuş olması teşkil eder.³¹

herhangi bir sebepten sorumluluğu doğmuşsa —çatma tipik misali teşkil eder—, haciz muafiyeti ortadan kalkar.

²⁷ Bkz. Berki, O., *Türk Hukukunda Kanun İhtilafları*, Ankara 1971 s. 202 «Her Devlet kendi mahkemelerinin vazife ve yetkisini bizzat tayin eder. Bu itibarla mahkemesi yetkili kılınmış olan yabancı devlet yetki hakkındaki mukaveleyi kabul edip etmemek hususunda tamamen serbesttir»

²⁸ Türk Hukuku HUMK 14 m. Alman Hukuku ZPO § 33, İngiliz hukukunda çatma dâvaları için Administration of Justice Act 1956 sect. 4 (3).

²⁹ Sözleşme 3 m. 1 prag hükmü ile dâvalı donatan karşılık dâvayı kendi ikametgâhı veya iş yerinde veyahut gemisinin haczedildiği mahalde açmak imkânına sahip kılınmıştır. Fakat Sözleşme 1 m. c bendinde öngörülen çatma yeri mahkemesi aslında her iki donatan için de yetkilidir.

³⁰ Karşılık dâvanın, esas dâvanın görüldüğü mahkemede açılmasının faydaları hakkında Bkz. Postacıoğlu, İ., *Medeni Usul Hukuku Dersleri* İst. 1970 s. 260; Berkin, N., *Medeni Usul Hukuku Esasları*, İst. 1969 s. 139; Kuru, B., *Usul* s. 123, 124.

³¹ Bu şart hukukumuzdaki asıl dâva ile karşılık dâva arasında irtibat bulunması şar-

Sözleşme 3 m. 1 prag. hükmünde, 1 m. de belirtilen yetkili mahkemelerden birinde asıl dâvaya bakıldığı takdirde, o yerde karşılık dâvanın da açılacağı öngörülür. Fakat bu hükmü tamamen lâfza bağlı kalarak yorumlamak isabetli olmaz. Esas dâvanın açıldığı mahkemenin yetkisi, bir yetki anlaşması ile kararlaştırılmış olsa da, karşılık dâvanın bu mahkemede de açılmasına imkân tanınmalıdır.³² Zira Sözleşme 2 m. de taraflara 1 m. deki mahkemeler dışında bir mahkemeyi tâyin etmelerine imkân tanınmış olduğuna göre, karşılık dâvanın da burada açılması kabul edilmelidir. Aksi takdirde 3 m. 1 prag. daki hükümle takip edilen gayeye, yani asıl dâva ile karşılık dâvanın aynı mahkemede görülmesinin temini maksadına, aykırı hareket edilmiş olacaktır. Zaten Sözleşme 1 m. deki mahkemelerde karşılık dâvanın açılmasını kabul edip, yetki sözleşmesiyle esas dâva için tayin edilen mahkemede, karşılık dâvanın açılmasına imkân tanımamanın, inandırıcı bir gerekçesi yoktur.

6. *Birden ziyade davacının aynı şahsa dava açmaları halinde yetkili mahkeme.*

Çatmadan yalnız donatan değil, yolcular, gemi adamları ve yüklerle ilgililer de bir zarara uğrayabilir. Sözleşme 3 m. 2 prag. ile bir çatma olayında birden fazla dâvacının bulunması hali gözönüne alınarak yetkili mahkemenin tayini meselesi düzenlenmektedir. Şöyle ki, bu hükme göre bir dâvacı tarafından daha önce çatma dâvasının açılmış olduğu yerdeki mahkeme, aynı çatma dolayısı ile aynı dâvalıya karşı tazminat talebinde bulunacak diğer kimseler için de yetkili kabul edilmektedir. Halbuki böyle bir kural öngörülmeseydi her dâvacı, ancak Sözleşme 1 m. deki mahkemelere başvurabilecekti.

Eğer ilk dâvaya bakan mahkeme, Sözleşme 1 m. hükmü gereğince zaten ikinci dâvayı da görmeye yetkili ise, bu takdirde Sözleşme 3 m. 2 prag. hükmünün herhangi bir anlamı yoktur. Örneğin dâvalının ikametgâhındaki veya çatmanın içsularda meydana gelmesi halinde, o yerdeki mahkeme aynı çatmadan zarar gören bütün dâvacılar için yetkilidir. Halbuki 3 m. 2 prag. hükmü ile bir dâvacı için aslında yetkili olmayan mahkeme yetkili hale getirilmektedir. Şöyle ki, bir dâvacı çatmada kusurlu olan gemiyi haczettirmiş veya bu suretle bir teminat elde etmiş bulursa, onun için haciz yeri mahkemesinde dâva açmak imkânı doğmuştur. Fakat diğer bir dâvacı için haciz yeri mahkemesi yetkili değildir. İşte 3 m. 2 prag. hükmünden ya-

tına uygun düşmektedir. HUMK 205 Bkz. Kuru. *Usul*, s. 364, 365. Aynı durum Alman hukuku açısından da söz konusudur. ZPO § 33, Rosenberg s. 451.

³² Türk Hukuku için Bkz. Kuru, *Usul*, s. 124.

rarlanarak, ikinci dâvacı da kendisi gemiyi haczettirmemiş veya teminat almamış olduğu halde, oradaki mahkemeye müracaat edebilecektir.³³ Gene bunun gibi taraflar Sözleşme 1 m. de belirtilen mahkemeler dışındaki bir mahkemeyi kararlaştırmış olup, dâva bu yerde görülmekte ise, sonraki dâvacı bakımından da bu mahkeme yetkili sayılacaktır.³⁴ Bu suretle Sözleşme 1 m. deki yetki hallerine genişlik kazandırılmaktadır.

Neticeten 3 m. 2 prag. hükmü ile aynı çatma olayında aynı dâvalıya karşı açılacak olan dâvaların bir yerde toplanmasına imkân hazırlanmış olur. Burada dâvacılar açısından ihtiyarî dâva arkadaşlığına benzer bir durum mevcuttur.³⁵ Bu hükmün kabulü ile takib edilen amaç, dâvacının maliyetinin düşürülmesi, dâvada sürat sağlanması ve birbirine zıt kararların verilmesine engel olunmasıdır.

7. *Aynı çatma olayında davalıların değişmesi haline ilişkin yetkili mahkemenin tayini.*

Sözleşme 3 m. 3 prag. da yer alan hükme göre, Sözleşmedeki kuralara uygun olarak iki veya daha ziyade gemi arasındaki çatma veya çatmalarla ilgili bir dâvaya bakan mahkeme, aynı çatma olayından çıkan diğer dâvalar için de kendini yetkili sayabilir. Bu hükümle, yukarıda 3. m. 2 prag. da öngörülen hal dışındaki, aynı çatma olayı ile ilgili dâvalarda ortaya çıkabilecek diğer bütün ihtimaller gözönüne alınmaktadır. Görüldüğü gibi, Sözleşme 3 m. 2 prag. da aynı çatma olayından doğan dâvalarda, dâvalının aynı kalıp, dâvacıların değişmesi durumu nazara alınarak yetkili mahkeme tayin edilmekteydi. Halbuki 3 m. 3 prag. la yalnız dâvacı-

³³ Sözleşme 3 m. 2 prag. hükmü ile çatma davaları açısından «forum arresti» ilkesine genişlik kazandırılmıştır.

³⁴ Aynı durum ilk davacının Sözleşmeye göre yetkili olmayan bir yerde dâva açması ve dâvalı tarafından yetkisizlik itirazında bulunulmaması sebebiyle, o mahkemenin yetkili hale gelmesinde de söz konusu olur. Demekki sonraki dâvacılar da bu mahkemeye başvurabilecektir.

³⁵ İhtiyarî dâva arkadaşlığında, dâvanın birlikte açılması hali söz konusudur. Bkz. Kuru, *Usul*, s. 334, 336. Halbuki Sözleşme 3 m. 2 prag. la öngörülen halde dâvanın birlikte açılması gerekmez. Çatmadan zarar gören kimseler, söz konusu mahkemeye ayrı ayrı zamanlarda müracaat edebilirler. Bir kere dâva açılmakla, diğer dâvacılar için de, o yerdeki mahkemenin yetkisi tesis edilmiş olur ve bu yetki ilk dâva sona ermiş olsa da devam eder. İngiliz hukukunda bu husus açık bir şekilde ifade edilir. Administration of Justice Act 1956 sect. 4 (1) (c) göre, daha önce bir çatma dâvasının açılmış olduğu veya bu dâvaya karar veren mahkemenin, aynı çatmadan doğan diğer dâvalar için de yetkili olduğu öngörülür.

Ayrı ayrı açılan dâvaların birleştirilmesi hususunda ise mahkemenin kanunu —lex fori— uygulanır.

ların değil, dâvalıların değişmesi yönünden yetkili mahkemenin tayini meselesi ele alınmıştır. Şu hale göre bir çatma dâvasına bakmakta olan mahkeme, dâvalının hatta her iki tarafın değiştiği aynı çatma ile ilgili diğer bir dâvayı da millî kanuna göre yetkili kabul edebilir. Yani Sözleşme âkit devletlerin hukuklarına müdahalede bulunmayıp, mahkemelerin millî kanunlarının uygulanmasına imkân vermektedir.³⁶ Burada yalnız daha önce çatmadan doğan pir dâvanın açılmış olması sebebiyle mahkemenin, dâvalı veya tarafların değişik olduğu aynı çatma olayıdan çıkan başka bir dâvaya yetkili sayılıp sayılmayacağı hususu söz konusudur. Yoksa mahkeme tarafları değişik olmasına rağmen, sonra açılan dâva için zaten Sözleşme 1. m. hükmü gereğince yetkili kabul edilmekte ise ortaya herhangi bir mesele çıkmaz.³⁷

Sözleşme 3 m. 3 prag. hükmünün emredici niteliği olmadığından, bu özel hale ilişkin olmak üzere bir birlik sağlanamamıştır.³⁸ Demekki bu konuda Sözleşmeye göre değil, her memleketin kendi yetki kurallarına göre bir sonuca varılacaktır.³⁹

³⁶ İskandinav devletlerinin delegeleri bütün dâvaların müracaat olunan ilk mahkemede görülmesini teklif etmişti. Bkz. Ripert agm s. 441. Fakat Diplomatik Konferansta âkit devletlerin haklarına müdahale etmeden meselenin düzenlenmesi yolu tercih edildi. Bkz. Ripert, *Dipl. Conf.* s. 156; Pilcher, *Dipl. Conf.* s. 157.

³⁷ Örneğin bir liman dahilinde müşterek kusurlu çatma vukuu bulmuşsa, her iki donatana karşı ayrı ayrı açılacak dâvalarda, Sözleşme 1 m. c bendi gereğince çatma yeri mahkemesi yetkilidir. Buna karşılık aynı çatma olayından zarar gören bir yükle ilgili, diğer geminin donatanına karşı, çatma yeri mahkemesinde değil de, gemisini haczettirdiği yerde dâva açmışsa, başka bir yükle ilgili öteki donatana aynı yer mahkemesinde dâva açabilecekmidir? İşte bu sorunun cevabı Sözleşme 3 m. 3 prag gereğince mahkemenin milli kanununa bırakılmıştır.

Gene bunun gibi, üç geminin çatışması halinde, çatmadan zarar gören donatanın, kusurlu olan diğer iki geminin donatanlarını aynı yerdeki mahkemede, dâva edip edemeyeceği de mahkemenin milli kanununa göre halledilecektir.

³⁸ Halbuki Sözleşme 3 m. 2 prag. da yer alan hüküm âkit devlet mahkemeleri için bir mecburiyet getirmektedir. Yani âkit devletteki mahkeme 3 m. 2 prag. ın öngördüğü bir durumda açılan dâvayı yetkisizlik sebebiyle reddedemeyip, neticelendirmek zorundadır.

³⁹ İngilterede Yetki Sözleşmesi iç hukuka alınırken 3 m. 3 prag. daki hal için de mahkemenin yetkili olduğu kabul edilmiştir. Bu itibarla çatmadan doğan bir hukuk dâvasının Sözleşmedeki hükümlere uygun olarak açıldığı bir Amirallik Mahkemesi tarafları değişik olsa aynı çatma olayı ile ilgili her türlü dâvalar açısından yetkili sayılmaktadır. Administration of Justice Act 1956 sect. 4 (1) (c). Buna karşılık Alman hukukunda çatmadan doğan hukuk dâvaları arasında daha sınırlı bir çerçevede irtibat kabul edilmektedir HGB § 738 a. Alman doktrininde Sözleşmenin müsaade ettiği genişlikte bir mürtabit dâva anlayışı yerinde görülmemiştir. Çünkü muhtelif dâvalılara karşı açılan dâvalar arasında yalnız çatma olayına dayanmaları sebebiyle bir irtibatın, daraltmaya gidilmeksizin

III. Sözleşmeye göre, aynı sebepten aynı davalıya karşı ikinci bir mahkemede dava açılmaması «Derdestlik itirazı».

Sözleşme 1 m. 3 prag. da dâvacının çatma olayına ilişkin olarak aynı konuda aynı dâvalıya karşı başka bir mahkemede ikinci defa dâva açmasına imkân tanınmamıştır, meğerki dâvacı önceki dâvasını takipten vazgeçmiş bulunsun. Diğer bir deyimle bu kuralda derdestlik itirazına yer verilmektedir. Şu hale göre Sözleşmenin uygulandığı hallerde, bir âkit devlet ülkesinin mahkemesinde dâvaya bakılmakta olmasının, yalnız o ülkedeki başka mahkemeler açısından değil, diğer âkit devletlerde bulunan mahkemeler tarafından da nazara alınması zorunluluğu vardır. Böylece çatma dâvalarına ilişkin olmak üzere yabancı derdestliğin ileri sürülmesine imkân tanınmıştır.⁴⁰

Sözleşmenin bu hükmü ile takip edilen amaç, dâvalıyı fazla bir külfet altına sokmamak, masraflarda tasarrufu sağlamak ve değişik kararların ortaya çıkmasına engel olmaktır.

Dâvacı ilk dâvayı takipten vazgeçmiş olduğu takdirde, Sözleşmeye göre yetkili olan mahkemelerden birinde yeniden dâva açabilir. Bu durumda artık derdestlikten söz edilemeyeceği meydandadır. Eğer dâva bir so-

kabulü Sözleşmeyle takip edilen, çatma dâvalarındaki yetkili mahkemelerin sınırlandırılması amacına aykırı düşebilecektir. Bkz. Herber, Rolf., «zur Modernisierung des deutschen Seehandelsrechts,» *Hansa* 1972 no. 7 s. 511.

⁴⁰ Muhtelif hukuklarda yabancı derdestliğin kabul edilip edilmemesi bakımından birbirinden farklı hal şekilleri söz konusu olmaktadır. Fransız hukukunda tatbikat ve doktrin, yabancı derdestliğin Fransız mahkemelerinde ileri sürülmesine imkân tanımaktadır, meğerki bir andlaşmada böyle bir itiraza yer verilmiş olsun. Bkz. Nomer, E. «Milletlerarası Yetki Alanında Derdestlik İtirazı,» *IHF M C XXXIV* 1968 s. 345-374 s. 345; Sevig, V. Kanunlar İhtilafı s. 226. İtalyan hukukunda C. proc. civ. 3 m. gereğince yabancı derdestlik itirazı dikkate alınmaz. Alman doktrininde baskın görüş, yabancı bir dâvadan doğan derdestlik itirazının muayyen şartlar altında tanınacağını kabul eder. Bkz. Rosenberg s. 480; Nomer, E. agm s. 348. Fakat Alman Ticaret Kanununda yapılan son değişiklikle, çatma dâvalarında yabancı derdestliğin dermeyanına yer verilmiştir. HGB § 738 a. İngiliz hukukunda ise ancak dâvacının suiniyetle ve dâvalıyı tâciz etmek kasdıyla hareket ettiğinin anlaşılması yani ikinci dâvanın «vexatious» ve «oppressive» olarak nitelendirilmesi halinde, yabancı derdestlik itirazına yer verilmektedir. Bkz. Nomer, agm s. 351; Sevig, s. 226. Fakat hemen belirtmeli ki, Administration of Justice Act 1956 sect. 4 (2) hükmü ile çatma dâvaları bakımından kural olarak yabancı derdestliğin İngiliz mahkemelerinde dermeyan edilebilmesine imkân tanınmıştır. Hukukumuzda ise yabancı derdestlik hakkında bir hüküm mevcut değildir. Doktrinde yabancı derdestliğin Türk mahkemelerince dikkate alınamayacağı kesinlikle belirtilmektedir. Bkz. Sevig, s. 227; Nomer, agm s. 368; Sevig, M. R. *Türkiye Cumhuriyeti Kanunlar İhtilafı Kaidelerinin Sentezi* s. 72. Nomer, agm s. 367 dn. 70 den atfen.

nuca ulaşmadan takipten vazgeçilirse, herhangi bir sorun ortaya çıkmaz. Buna karşılık dâva hakkında bir hüküm verildikten sonra başka yerde yeniden dâva açma maksadıyla bu hükümden vazgeçmenin mümkün olup olmadığının tâyini meselesi üzerinde durulmayı gerektirir. Burada iki ihtimali gözönünde bulundurarak sonuca varılmalıdır. Eğer mahkemenin verdiği hüküm dâvacının aleyhine ise, bu hükümden vazgeçme diye bir mesele söz konusu olamaz. Tabiidirki, bir kimsenin lehine karar elde edilinceye kadar sırasıyla muhtelif ülkelerde dâva açmasına imkân tanınmaz. İkinci ihtimali ise hükmün dâvacı lehine olması teşkil eder. Burada dâvacı, lehine verilen hükmün, diğer bir devlette maddi veya hukuki herhangi bir sebepten tanınmayarak, tenfizine karar verilmemesi halinde, güç bir durumla karşı karşıyadır. Zira Sözleşmede bir âkit devlet ülkesinde verilen kararın, diğer âkit devlet ülkesinde kendiliğinden tanınmasına ilişkin bir hükme yer verilmemiştir.⁴¹ İşte bu nedenle kararı icra ettirmekteki güçlük veya imkânsızlık karşısında, dâvacıya hükümden vazgeçip yeniden, kararın icra edilebileceği ve Sözleşmeye göre de yetkili bulunan başka bir devletin mahkemesine müracaat imkânı sağlanmalıdır. Bu sebepten dâvadan vazgeçme ibaresini geniş yorumlayarak, ilâmdan feragatı da kapsayacak şekilde anlamak gerekir.⁴² Böyle bir yorum iktisadi bakımdan zorunlu olup, Sözleşmenin amacına da aykırı düşmez. Aksi takdirde dâvacının lehine elde ettiği karar, icra edilememesi dolayısıyla hiçbir değer ifade etmeyecektir. Zaten ciddi sebepler olmadıkça, lehine olan bir ilâmdan alacaklının vazgeçmeyeceği ortadadır.

IV. Sözleşmenin uygulama alanı.

1. Gemilerin âkit devlet bayrağını taşıması.

Sözleşmenin 8 m. 1 inci fıkrasında, çatışan gemilerin hepsi âkit devletlerin bayrağını taşıdığı takdirde, o çatma ile ilgili bütün kimselere Sözleşmenin uygulanacağı kabul edilmektedir.⁴³ Âkit olmayan devlet gemisiy-

⁴¹ Bu hususun Yetki Sözleşmesinde düzenlenmesinin yerinde olacağı İskandinav Ülkelerinin delegeleri tarafından belirtilmişti. Fakat kararın icrasına imkân tanınmasının yetki anlaşmasının dışında kaldığı ve ayrı bir Sözleşmenin konusu olabileceği ileri sürülerek, bu teklifler reddedilmiştir. Bkz. Sauvage, *Dipl. Conf.*, s. 134; Ripert, *agm* s. 441.

⁴² 1 Mart 1972 de yapılan değişiklikle, Yetki Sözleşmesinin hükümleri Alman Ticaret Kanununa alınırken, dâvacının kendi lehine verilen hükümden vazgeçerek başka bir mahkemede yeniden dâva açabilmesi imkânına açıkça yer verilmiştir. HGB § 738 a. Bkz. Herber, *agm* s. 511.

⁴³ Ripert, *agm* s. 441. Âkit devletlerden birinin bayrağını taşıyan bir geminin çatmada ilgili olduğu her halde Sözleşmenin tatbik olunacağı fikrindedir. Sözleşmenin 8 inci mad-

le âkit devlet gemisi arasındaki çatmalarda da Sözleşmenin uygulanması mümkündür. Bu imkân âkit devlet tarafından karşılıklı olma şartına dayanılarak gerçekleştirilebilir. (Sözl 8 m. 1 prag.)

Sözleşmenin tatbiki bakımından yalnız çatışan gemilerin milliyetleri nazara alınacağından, çatmadan zarar gören kimselerin —yolcular, yükle ilgililer, gemi adamları gibi— tâbiyetlerinin bu konuda hiçbir önemi yoktur. Şu hale göre âkit devlet gemileri arasındaki çatmada, âkit olmayan bir devletin tebaası da Sözleşmeden yararlanır. Diğer taraftan gemilerden biri âkit devlete ait değilse, zarar gören kimse bir âkit devletin tâbiyetinde olsada Sözleşmenin tatbikine imkân yoktur.⁴⁴

Çatışan gemiler aynı devlete mensup olup da, o devletin ülkesindeki mahkemeye başvurulmuşsa, Sözleşme hükümleri değil, mahkemenin kanunu tatbik sahası bulur (8 m. 2 prag.)⁴⁵ Zira bu halde bir yabancılık unsuru yoktur. Bu hükmün karşıt kavramından çıkan netice, dâvanın açıldığı mahkeme başka bir âkit devlet ülkesinde bulunmaktaysa, çatışan gemilerin aynı devletin bayrağını taşımalarına rağmen, Sözleşme hükümlerine tâbi olunacağı şeklindedir. Şu hale göre Sözleşme hükümlerine dayanabilmek için, çatışan gemilerle mahkemeden meydana gelen unsurların ayrı ayrı hepsinin birbirinden farklı devletlere bağlı olması gerekmeyip, yalnız bir tek farklılığın mevcudiyeti yeterlidir.

2 — *Çatmanın deniz gemileri arasında veya deniz gemisiyle içsu gemisi arasında vukuu bulması.*

Sözleşme, Çatmalara dair 1910 Brüksel Andlaşmasına paralel olarak, deniz gemileri arasında veya bir deniz gemisiyle içsu gemisi arasında meydana gelen çatmalar hakkında söz konusu olur (Sözl. 1 m. 1 prag). Burada

desinden böyle bir netice çıkarılamaz. Zira 8 m. gereğince bir âkit devlet gemisiyle âkit olmayan bir devlete ait gemi arasındaki çatmaya Sözleşmenin uygulanması zorunlu olmayıp, sadece bu konuda bir imkândan bahsedilebilir. Bu da âkit devletin metinde bahsedildiği üzere Sözleşmenin uygulanmasını karşılıklı olma şartına bağlaması imkânıdır. Demekki Sözleşme böyle bir durumda kendiliğinden uygulama sahası bulmuş olmaz. Halbuki bir sözleşmenin uygulama sahasının sınırları âkit devletlerin takdirine yer bırakmayan bir şekilde objektif olarak tayin edilmek gerekir. Yoksa âkit devletlere tanınan, Sözleşmenin sahasını genişletmek imkânı bir ana kural olarak gösterilemez.

⁴⁴ Bkz. Schaps-Abraham, *Das deutsche Seerecht*. Kommentar C. II 1962 Berlin. 1910 Sözleşmesi hakkında 12 m. Anm. 2 s. 1106. Çatmadan zarar gören diğer ilgililer geminin hukukuna tâbi olurlar. Hatta bu kimseler zararlarının tazminini müstakil bir dâva ile talep etseler de durumda bir değişiklik olmaz. *RGZ* 21, 136; *BGHZ* 34, 227; *Hansa* 1961 s. 875.

⁴⁵ Dâvacının —yükle ilgili— âkit devlet tebaası olması bu neticeyi değiştirmez. Schaps-Abraham C II vor *HGB* S 734 s. 1015.

çatmanın vukuu bulduğu yerin —deniz veya içsu— bir önemi yoktur.⁴⁶ İçsu gemileri arasındaki çatmalar nerede meydana gelirse gelsin Sözleşme dışında bırakılmıştır.⁴⁷

3 — *Bir devlet gemisinin çatmaya karışması hali.*

Sözleşme 5 m. ye göre harp gemileri veya devlete ait olan gemiler veyahut devlet hizmetindeki gemileri alâkadar eden çatmalarda Sözleşme hükümleri geçerli değildir. Sözleşme 5. maddede ikinci kategoriyi teşkil eden devlete ait gemiler ibaresinde bu gemilerin kullanılış amaçlarına göre bir ayırma gidilmediği göze çarpmaktadır. Demekki devlet tarafından ticarete de kullanılsa devletin mâlik olduğu gemiler Andlaşmanın dışında kalacaktır. Halbuki Diplomatik Konferansa getirilen tasarıda harp gemileri veya ticari olmayan maksatla münhasıran amme hizmetinde kullanılan devlet gemileri Sözleşmeden istisna edilmişti. Bu ifade ile Çatmalar Hakkındaki 1910 Brüksel Konvansiyonu (11 m.) ve Devlet Gemilerinin Muafiyetine dair 1926 Brüksel Konvansiyonundaki (3 m) esaslara uyulmuştu. Fakat Diplomatik Konferansta İngiliz delegelerinin ısrarları karşısında, tasarıdaki bu hüküm değiştirilerek şimdiki şeklini almıştır.⁴⁸ Bununla beraber fikrimizce 5 m. deki ikinci kategorideki devlet gemileri ibaresi münhasıran amme hizmetine tahsis edilen gemiler şeklinde yorumlanmalıdır. Zira Çatmalar Hakkındaki 1910 Brüksel Sözleşmesinde böyle bir ayırım yapılmışken, bu Andlaşmayı usul yönünden tamamlamak amacıyla meydana getirilen Yetki Sözleşmesinde bütün devlet gemilerinin bir ayırma gidilmeksizin istisna edilmesi hiçbir mantikî ve haklı sebebe dayandırılmaz.

Sözleşme 5 m. de üçüncü grubu teşkil eden devlet hizmetindeki gemiler ibaresi ile devletin malik olmayıpta, amme hizmetinde kullandığı gemiler kastedilmiş olsa gerektir. Zira devletin malik olması hali, ikinci grupta söz konusu edilmektedir.

⁴⁶ Ren nehri üzerindeki çatmalardan 17 Ekim 1868 tarihli muaddel Andlaşmaya dahil olanlar Sözleşmeden (7 m) istisna edilmiştir.

⁴⁷ Bkz. Wüstendörfer s. 401; Schaps-Abraham C. II. Çatmalar hakkında 1910 Brüksel Sözleşmesi 1 m. (1952 Sözleşmesi 1 m. de de aynı ifadeye yer verilmiştir). Anm. 1 s. 1100; Prüssmann *HGB* § 739 s. 1045. Alman doktrininde içsu gemilerinin açık denizde çatması halinde Sözleşmenin uygulanması bakımından tereddüt vardır. Schaps-Abraham C II s. 1100. Fikrimizce Sözleşme 1 m. nin ifadesine göre bu halin de Sözleşmeye tabi olmaması icap eder.

⁴⁸ Bkz. Martin Hill, *Dipl. Conf.*, s. 159; Malden, *Dipl. Conf.* s. 160. İngiliz delegesi 1926 Devlet Gemilerinin Muafiyeti hakkındaki Konvansiyondaki sistemin Yetki Sözleşmesinde yer almaması gerektiğini, İngilterenin 1926 Konvansiyonunu tasdik etmemiş olduğunu

4 — Talebin bir mukaveleden doğması.

Sözleşme, Çatmalar hakkında 1910 Brüksel Konvansiyonundaki gibi,⁴⁹ yalnız haksız fiilden doğan sorumluluk hali için söz konusu olur. Bu itibarla taşıma (navlun) mukavelesinden veya herhangi diğer bir mukaveleden (yolcu taşıma, gemi adamının iş mukavelesi) doğan talepler, Sözleşmenin öngördüğü yetki kurallarına tabî değildir (Sözl. 6 m.).

Sözleşme 4 m. gereğince bir geminin manevrayı yapmak veya yapmamak suretiyle yahut nizamlara riayetsizlik yüzünden diğer bir gemiye gemide bulunan can veya mallara çatma olmaksızın zarar vermesi halinde de Sözleşme hükümleri uygulanır. Şu hale göre Çatmalar hakkında 1910 Brüksel Sözleşmesine paralel olarak (13 m.), kıyasen (vasıtalı) çatmalar da, Sözleşmenin kapsamına alınmaktadır. Böylece her iki Sözleşme açısından çatma kavramı genişletilmiştir.

V — Sözleşme hakkında değer hükmü.

Çatmadan doğan Hukuk Dâvalarında Yetkiye dair 1952 Brüksel Sözleşmesi ile, çatmanın esasını düzenleyen 1910 Brüksel Andlaşması, usul yönünden tamamlanmış olmaktadır. Muhtelif memleketlerin hukuklarında yetki kurallarının birbirinden farklı olduğu gözönüne alınırsa, Sözleşmenin, çatma dâvaları açısından, bu konuda sağlamış olduğu birliğin önemi kolayca anlaşılır. Yetkili mahkemeler azaltılıp muayyen hale getirildiği için, bir taraftan çatmadan zarar gören muhtelif kimseler —donatan, yolcu, yükle ilgili, gemi adamı— yetkili mahkemeyi kolaylıkla tayin edebilecekleri gibi, diğer taraftan kusurlu geminin donatanı da kendisi için bazen elverişsiz olabilecek her arzu edilen yerde dava edilebilme külfetinden kurtulmuş olacaktır. Zaten Sözleşmede öngörülen yetki kuralları ile her iki tarafın menfaatleri arasında bir denge kurulmasına çalışılmıştır. Gerçekten Sözleşmede genel yetkili mahkeme sadece ikametgâha —iş merkezi— hasredilmeyip, diğer iş yerlerini de kapsayacak şekilde genişletilmektedir. Bu daha ziyade dâvacıların lehine olan bir düzenlemedir. Buna karşılık Sözleşmede bağlama limanı mahkemesi ile⁵⁰ dâvalının malvarlığı-

ileri sürmüştü. Buna karşılık İtalyan delegesi Giannini ile Danimarka delegesi Boeg devlet gemileri ile sadece ticari amaçla kullanılmayan gemilerin kasedilmesi gerektiğini, devlet ticaret gemilerine imtiyazlı bir statü tanınmasının yerinde olmayacağını belirttiler. *Dipl. Conf.* s. 158.

⁴⁹ Wüstendörfer, s. 402.

⁵⁰ Bilindiği üzere gerek Türk (TK 950, 970 m.) gerekse mehz Alman hukuklarında (HGB § § 488 508) donatan aleyhine bu sıfatla herhangi bir alacaktan dolayı açılacak

nın bulunduğu yerdeki mahkemenin⁵¹ yetkisi kabul edilmemiştir. Bununla beraber bağlama limanı mahkemesinin yetkisinden bahsedilmemesi pratikte önemli bir mahzur teşkil etmez. Zira birçok hallerde donatanın ikametgâhı, iş merkezi veya önemli iş yerlerinden biri ile bağlama limanı aynı yerde bulunabilir. Fakat yabancı donatanın malvarlığının bulunduğu yerde dâva açılmaması, dâvacılar bakımından bir mahzur teşkil edebilir.⁵² Bu halde de dâvalının lehine hareket edilmiş olmaktadır.

Sözleşmede haczi önlemek için teminat gösterilmesi hali de gözönüne alınarak, çatma dâvası için yeni bir yetkili mahkeme ortaya konulmuş olmaktadır. Bunun faydası dâvacının teminat gösterilen yerde dâva açmak suretiyle, orada elde ettiği hükmü kolayca icra ettirebilmesindedir.

Sözleşmede yetkili mahkeme bakımından diğer bir tahditte karasularında meydana gelen çatmalarda, o memleketin mahkemesinin yetkili sayılmamasıdır. Bu suretle «forum delicti commissi» ilkesinin sınırlandırılması, dâvalıların lehinde olarak kabul edilebilir.

Sözleşmede takip edilen ilkelere biri de, ihtiyari olmakla beraber, çatma dâvalarının bir mahkemede toplanmasına imkân hazırlamak şeklinde ortaya çıkar (Sözl. 3 m. 2 prag.). Bu suretle dâva masraflarında ekonomi, tahkikatta kolaylık ve çabukluk sağlanabileceği gibi, aynı çatmadan çıkan muhtelif dâvalarda birbirinden farklı kararların verilmesi önenebilecektir.

Sözleşmede kabul edilen diğer önemli bir hüküm de (1 m. 3 prag.) çatma dâvalarında yabancı derdestliğin dermeyanına imkân tanınmasıdır. Böylece donatanlara çatmadan doğan aynı talep için muhtelif memleketlerde birden fazla dâva açılması önlenmiştir. Bu suretle de birbirine zıt

her türlü dâvalarda bağlama limanı mahkemesi munzam yetkili bir mahkeme olarak öngörülmektedir.

⁵¹ Burada kastedilen HUMK 16 m. ZPO § 23 gereğince memleket dahilinde ikametgâhı veya meskeni olmayanlar aleyhindeki alacak dâvaları için bunların malvarlığının bulunduğu yerdeki mahkemenin yetkili kabul edilmesi halidir.

⁵² Milletlerarası alanda sınırlı şahsi sorumluluk sisteminin gittikçe daha geniş bir şekilde kabul edildiği düşünülürse Sözleşmede yabancı donatana karşı malvarlığının bulunduğu yerde dâva açılabilmesine imkân tanınması yerinde olacaktı. Böylece çatmadan zarar gören kimseler, bir güçlüğe maruz kalmadan o yerde hükmü icra ettirebileceklerdi. Hemen belirtmeli ki, dâvacılar aleyhine olan bu durum, Sözleşme 1 m. a bendinde, ikametgâhtan başka dâvalının iş merkezlerinden herhangi birindeki mahkemenin yetkili kabul edilmesi ile az çok bertaraf edilmektedir.

kararların ortaya çıkmasına, ikinci bir takibin sebep olduğu masraflara ve külfete meydan verilmemiş olur.

Önemle belirtmek gerekirken, Yetki Sözleşmesinden tam olarak yararlanabilmek için, bir âkit devlet ülkesindeki mahkemede verilen çatma ile ilgili bir kararın, diğer akit devletlerde de kendiliğinden tanınması kabul edilmelidir. İşte bundan dolayı Sözleşmede öngörülmemiş bu hususun ya ayrı bir andlaşma ile düzenlenmesi veya Sözleşmeye alınması isabetli olacaktır.

Sözleşmenin uygulama alanı gittikçe genişlemektedir. Şimdiye kadar Sözleşmeyi aralarında Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda, Yunanistan ve İspanyanın bulunduğu 20 devlet tasdik etmiştir.⁵³ İngiltere ayrıca Administration of Justice Act 1956 ile Sözleşme hükümlerini kendi iç hukukuna da mal etmiştir. En son 1 Mart 1972 de Almanya da Sözleşmeyi tasdik etmiş ve aynı zamanda iç hukukundaki yetki kurallarını çatma dâvalarına münhasır olmak üzere, Sözleşmeye göre değiştirmiş bulunmaktadır (HGB §. §. 738a, 738b).⁵⁴ Bütün bu gelişmeler Yetki Sözleşmesinin zamanımızda kazandığı önemi göstermektedir.

Sözleşmenin önemi ve mehz Alman kanunundaki değişiklikler karşısında, ileride Türkiyenin hem Sözleşmeye katılması hemde iç hukukunu Sözleşme esaslarına uygun olarak değiştirmesi yerinde olacaktır. Zira Türkiye, bu Sözleşmenin şekil yönünden tamamlamış olduğu, Çatmalar hakkında 1910 Andlaşmasını tasdik ettiği gibi, Ticaret Kanunundaki hükümlerde Andlaşmada ki esaslara uygun bulunmaktadır.⁵⁵

⁵³ Sözleşmeyi tasdik eden diğer devletler ise, Portekiz Yugoslavya, İsviçre, Arjantin, Kostarika, Bermuda, Paraguay, Guyan Kamboçya, Kongo, Nijerya, Mısır, Togo ve Kamerundur

⁵⁴ Almanyada genellikle takip edilen yöntem deniz hukukuna ilişkin milletleraras bir andlaşmayı tasdik etmekle beraber, andlaşmadaki esaslar da kendi iç hukukuna almak şeklindedir Çatmalara dair 1910 Brüksel, Kurtarma-Yardım hakkında 1910 Brüksel ve Konişmentolu Taşımalara dair 1924 Brüksel Sözleşmelerinde de aynı yöntem takip edilmiştir Böylece Sözleşme ile iç hukuk arasındaki ikiliğe büyük ölçüde son verilmiş olmaktadır. İngilterenin de aynı şekilde hareket ettiğini belirtmek gerekir.

⁵⁵ Çatmalar hakkındaki Adlaşma 1913 tarihinde Almanya tarafından tasdik edilmiş ve Ticaret Kanunuda buna uygun olarak değiştirilmiştir. Deniz Ticareti Kanunumuz Almanyadan alınmış olduğundan, bu suretle iç hukukumuzda, Sözleşmeye uygun hale gelmiştir.